

WALTER G. ANDREWS, *Poetry's Voice, Society's Song—Ottoman Lyric Poetry*, Publications on the Near East, number 1, Washington Üniversitesi yayını, Seattle ve London 1985, IX+219 sayfa.

Divan edebiyatı adı ile de tanıdığımız Eski Türk edebiyatı, edebiyat tarihçileri ve araştırmacıları tarafından Tanzimat'tan bu yana çeşitli şekillerde tenkit edilmiştir. İran edebiyatı tesirinde gelişmiş olan bu edebiyat, yaşanan hayatı yansıtmayan, yüksek zümre adı verilen aydın kesimin edebiyatı olup geniş halk kitlelerine hitap etmeyen ve daha çok Farsça ve Türkçenin karışımından meydana gelen anlaşılması güç bir dil kullanan bir edebiyat olarak tanınmış ve suçlanmıştır. Bu edebiyatın en çok kullanılan nazım şekillerinden gazel, altı yüzyıl boyunca Anadolu sahasında söylenmiş, edebiyat tarihçilerimizin ileri sürdükleri kadar da dar olmayan bir topluluk tarafından okunmuş, duyulmuş ve yaşatılmıştır. Nihayet çok ihmâle uğramış olan bu konuda yeni ve yerinde görüşler taşıyan, gazeli yalnız sentaks yapısı ve anlam bakımından çok ince özelliklerine kadar incelemekle kalmayıp Osmanlı kültür ve toplumu içerisinde ele alan bir çalışma yayınlanmıştır. Washington Üniversitesi elemanlarından Walter G. Andrews'ın "Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı—Osmanlı Lirik Şiiri" adını verdiği eser, bir önsöz, sekiz bölüm, ekler, notlar, bibliyografya, ve indeks bölümlerinden meydana gelmiştir.

Gazel — Anlam ve Gelenek — başlığını taşıyan birinci bölümde yazar bu konuda uzmanlaşmamış olanların bile bu çalışmadan yararlanabilmelerini amaçladığını belirterek kısaca gazel nazım şekli ve bu şeklin Anadolu sahası Türk edebiyatına girişini anlatmıştır. Şiiri çeşitli seslerle söylenebilen ve işitilen bir iletişim alanı olarak kabul eden yazar, asıl meselenin söylenilenin ne demek istediğini anlamak olduğunu yani şiirde anlam konusu olduğunu belirtir. Osmanlı Divan şiirinin anlaşılması için incelemenin Divan şiir geleneği üzerine oturtulması gerektir. Andrews, edebiyat tarihçilerinin konuyu ele alıp tarzlarının aksine geleneği meydana getiren metinlerin her birini tek tek ele alıp ortak özelliklerinin varlıklarını ortaya koyarak gazeli açıklama metodunu uygulamıştır. Böylece metin ve muhteva veya onu yaşatan gelenek ve toplum ilişkisi açıklanabilir. Divan şiiri konusunda çeşitli yanlışlar hissettiğini belirten yazar, Divan şiirinin Osmanlı toplumuna yabancı oluşu, yalnız eğitilmiş küçük bir zümrenin edebiyatı olduğu, günlük hayatla ve ortamlarla veya daha geniş anlamda yaşadığı toplumla ilişkisinin çok az olduğu gibi XIX. yüzyılın yarısından daha geriye gitmeyen, Divan edebiyatı için söylenmesi gelenek halini alan ve bu edebiyatın sevilmemesine sebep olan iddiaların üzerinde durur ve bunları reddeder. Osmanlı Şiir Tarihinin yazarı E. J. W. Gibb ve modern Türk edebiyatı tarihinin kurucusu M. F. Köprülü'nün yaşadıkları dönemin siyasî, sosyal, ve kültürel baskılarının tesirinde bu yanlış neticelere vardıklarını belirtir. Gibb'in ileri sürdüğü, Türklerin duygularını ve düşüncelerini ancak Batıya yönelip Batı edebiyatını öğrendikten sonra ifade etmeyi başardıkları gibi son derece mantıksız iddiası eleştirilir. Yazar, "nasıl Chauser'ın şiiri Fransız, Milton'un ki Latin şiiri değilse, Osmanlı şiiri de Farsların değildir" dedikten sonra, bugün bir üniversite sınıfında Shakes-

pear'ın zor anlaşılması şâirin yaşadığı günlerde insanları "Globe Tiyatrosuna" toplamadığını göstermezse, bugün zor anlaşılan Osmanlı şiirinin yaklaşık olarak beş yüz sene anlamlı şeyler söylemediği, hayatla yakından ilgili olmadığı neticesi çıkarılmamalıdır" diyerek şimdiye kadar divan şiiri için söylenenlerin tam tersini iddia eder.

Kitabın ikinci bölümü, "Konuşma Tarzı — Şiirin Sentaksı" başlığını taşır. Konuşulan standart Türkçe ile Divan şiirinin sentaksı arasında büyük bir fark görmeyen yazar, örnek gazeller üzerinde Divan şiirinin sentaks özelliklerini belirtir. Divan şiirinin anlaşılmasında büyük yarar sağlayacak olan bu çalışma tablolar halinde gösterilmiştir.

"Kelimelerin Seçilişi—Şiirin Kelime Hazinesi" başlıklı üçüncü bölümde, Prof. A. N. Tarlan'ın Şeyhî Divanını Tetkik çalışmasıyla başladığı, öğrencileri Prof. Dr. M. Çavuşoğlu ve Prof. Dr. H. Tolasan'ın incelemeleri ile devam eden çalışmalar neticesinde Divan şiirinin kelime yapısı açıklığa kavuşturulduğu belirtilir. İstatistikî bir çalışma yapabilmek için Prof. Dr. A. Karahan'ın Figânî divançesinin indeksinden faydalanabildiğini ifade eden yazar, Divan neşrinde eksik olan kelime indeksi çalışmalarından bahsederek oldukça önemli bir konuya parmak basmıştır. Figânî divançesinin indeksi ile Yahyâ divanından 52 gazelin kelimeleri toplanarak yapılan liste Ahmet Paşa, Zâtî, Hayâlî ve Nedîm divanları ile karşılaştırılarak bütün gazel geleneği boyunca kullanılmış olan kelimelerin kullanılış sıklığı ve çeşitliliği ortaya konulmuştur. Listeler halinde verilen bu kelimelerin karşıladıkları anlamlar sıralanmıştır. Bunun yanı sıra gazelin kelime listesi konularına göre sıralanarak çok yararlı uzun bir tablo yapılmıştır. Üç yüzyıl ara ile söylenmiş olan Ahmet Paşa ve Nedîm'in birer gazeli kelime yapısı bakımından karşılaştırılarak incelenmiştir.

Kitabın dördüncü bölümü "Tasavvufî — Dinî İfade" başlığını taşır. Tasavvuf ve İslâmî düşünce hakkında bilgi verildikten sonra Osmanlı toplum hayatında bu düşüncenin yeri belirtilir. Gazâlî'nin "Mişkâtü'l-Envâr" adlı eserinden yararlanan yazar, tasavvufî düşüncenin gazele ne şekilde yansıdığını, nasıl ifade edildiğini şematik olarak verir. Divan şiirinde yer alan bu dünya ve öbür dünyaya ait unsurlar, dünya, evren, tabiat, bahçe, mutasavvıf ve İslâm başlıkları altında sıralandıktan sonra Necâtî'nin "bir yana" redifli gazeli üzerinde tasavvufa ait semboller dünya unsurları yani hakikî anlamları ile karşılaştırılarak incelenmiştir.

"Kudret ve Otoritenin İfadesi" adı ile verilen beşinci bölümde Osmanlı sosyal hayatında kuvvet ve kudreti temsil edenlerin şiire nasıl yansıdığı incelenmiştir. Yazar "davranışları tarif etmek şiirin yapısında yoktur. Dolayısıyla gazelde insanların otoriteye karşı nasıl davrandıklarını aramak yersizdir. Buna rağmen birçok araştırmacı, şimdi pek popüler olan "edebiyat ve toplum" diye adlandırılan kavramları şiirde aramaktadır. Eğer insanların olaylar karşısında nasıl davrandıklarını arayacaksak tarihe ve arşivlere bakmalıyız. Eğer psikolojik hakikatlere meraklı isek o zaman şiir bizim için en önemli kaynaktır" diyerek şiirde tarihî ve toplumsal olayları aramanın doğru olmayacağı doğrultusundaki düşüncesini ortaya koyarak, gazelde sultan-köle, sevgili-âşık münasebetlerini ve bunların arasındaki psikolojik davranışları söz konusu eder.

Altıncı bölümde "Duygunun Sesi" başlığında, gazelin en önemli unsuru olan lirizm konusu işlenmiştir. Yazar, gazelin bu kadar yüzyıl ayakta kalabilmesini,

onun hissî muhtevasına, eğlendiriciliğine ve düşündürücülüğüne bağlar. Yazara göre gazelin okuyucusunun hepsi aydın değildir.

Önceki bölümlerde gazelin dinî, toplumsal ve psikolojik muhtevasını göz önüne sererek, bunları anlam açıklayıcı unsurlar olarak işleyen yazar, yedinci bölüm olarak “Şarkının Ekolojisi” başlığı ile gazelin çevresini, hareket, mekân, kişiler, meclis unsurları olarak işler. Bunun sonucunda gazel, özel mekânı, özel karakterleri, belirli zaman içerisindeki hareketleri ve rol verilmiş belli gruptan kişileri ile bir kültürel oyuna benzetilmiştir.

Sekizinci bölümde, baştan beri açıklamaya çalıştığı şu iki hipotezini ortaya atar: 1 - “Gazel yalnız yüksek zümrenin ve çok sınırlı bir dinleyici grubunun dikkatini çekmiş bir nazım şekli değildir. Osmanlı toplumunun geniş bir kesitini yakından ilgilendirmiştir”. 2 - “Eger gazel daha geniş bir Osmanlı kültürünün ve hayatının bir parçası ise, Halk edebiyatından aşılamaayan bir uçurumla ayrılmamasından şüphe etmek gerekir. Türk Halk şiiri ve Divan şiiri birbirine paralel ayrı bir gelişme çizgisi takip etmiş, aynı kültürün, aynı ihtiyaç ve motivasyonlarından doğmuş şiirlerdir”.

Eski edebiyatımızın nazım şekillerinden gazel konusunda çok değerli bilgiler vermenin yanı sıra, Divan şiirine daha realist ve objektif bir gözle bakan yazar öne sürdüğü iki hipotezle dikkat çekmektedir. Andrews, gazeli Osmanlı-Türk sentezi içerisinde ele alıp bugün anlaşılabilmesi için sentaksını, kelime hazinesini ve ifade özelliklerini gözler önüne sererek okuyucuya gazeli daha kolay anlayabilme imkânı vermiştir. Ciddî bir çalışmanın mahsulü bu çok kıymetli eserde verilen örneklerin transkripsiyon yönünden ele alınıp bir birlik içerisinde olması ve hataların düzeltilmesi temin edilseydi metin bakımından yararlı olurdu kanısındayız. Eski Türk edebiyatı araştırmacılarının ve Türk okuyucularının bu kıymetli çalışmadan yararlanabilmesi için en kısa zamanda bu eser Türkçeye çevrilmelidir. Edebiyatımızla ilgili yabancı dillerde yapılmış yayınları Türkçeye kazandırmak gereği açıkça ortada olmakla beraber, yirminci yüzyıl başında yazılmış olan Gibb’in “Osmanlı Şiir Tarihi”nin, Halide Edip Adivar başkanlığında yapılan ilk cilt çevirisi dışında, çevirisinin yapılmamış olması bu konuda epey ihmâlkâr davrandığımızın delilidir. Edebiyatımız için oldukça önem taşıyan bu eserin dilimize kazandırılması dileğimi burada bir kez daha dile getirmek isterim. Yazar, bizim dikkatlerimizi de bazı önemli konulara çektiği ve Divan şiirinin müşterek açıklayıcı özelliklerini titiz bir şekilde göz önüne çıkardığı için teşekkürlerimizi hak etmiştir.

Doç. DR. FATMA TULGA OCAK

